

OUTER STUYPENBERG

ONDERZOEK VAN MIDDELEEUWSE BOERDERIJEN

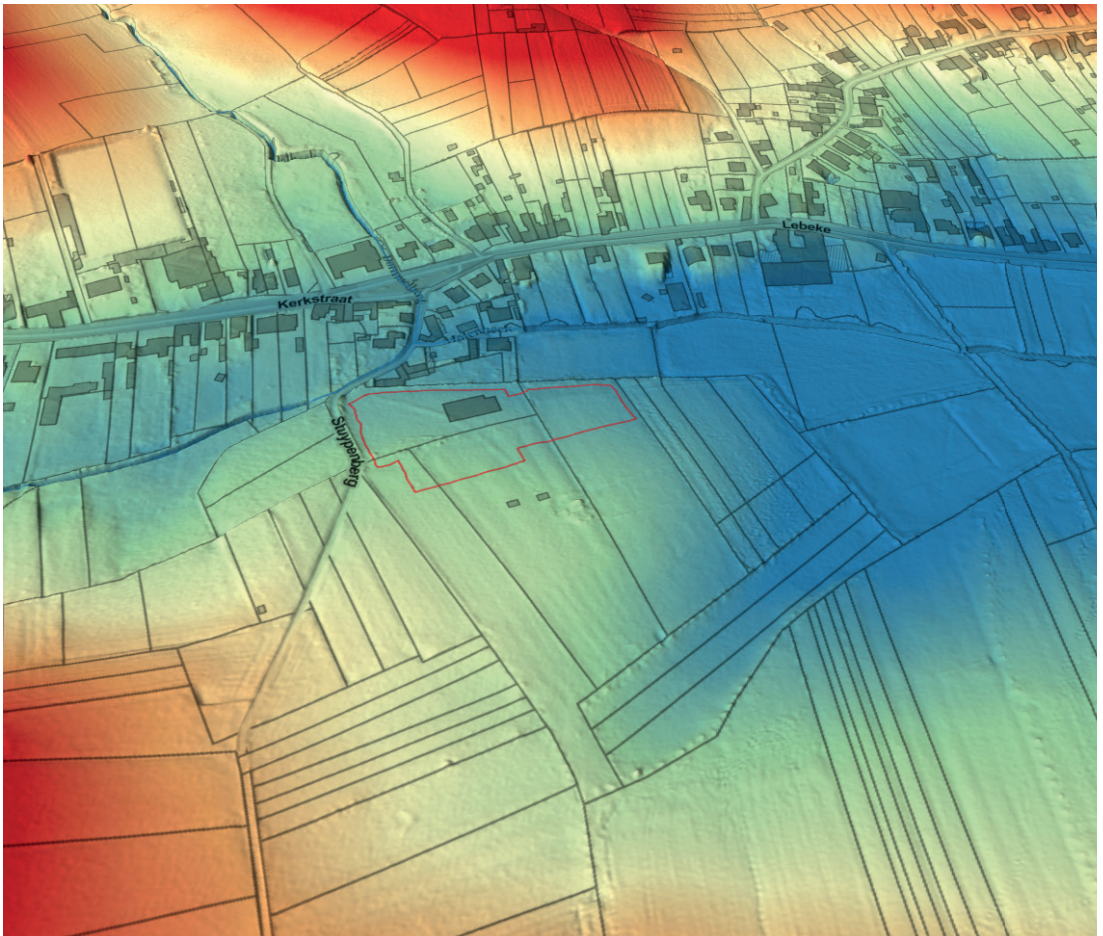

ARCHEOLOGIE
BROCHURE 14

Inleiding

De aanleg van een hockeyveld met clubhuis en een gebied voor dagrecreatie vormde de aanleiding voor een archeologisch onderzoek langsheen de Stuypenberg te Lebeke, Outer (Ninove). Na een proefsleuvenonderzoek, uitgevoerd om het archeologische potentieel van het terrein te evalueren, is uiteindelijk een zone van ongeveer 8200 m² volledig onderzocht.

De opgraving is gesitueerd in het gehucht Lebeke, waarvan enkele straten gelegen zijn in Denderhoutem (deelgemeente van Haaltert) en enkele in Outer (deelgemeente van Ninove). De oudste gekende schriftelijke vermelding van Lebeke gaat terug tot 1197. In een oorkonde van de Sint-Cornelius en Sint-Cyprianusabdij van Ninove wordt de gelijknamige beek *lebecca* vermeld. Aangezien de historische informatie over het gehucht Lebeke heel beperkt is, vormen de opgegraven gegevens een waardevolle aanvulling op de bestaande kennis.

Weergave van het projectgebied op een 3D-hoogtemodel. ©AGIV

© Dirk Wollaert

Prehistorie: rondtrekkende jagers en boeren

In de loop van het mesolithicum en het neolithicum is er passage geweest op het onderzoeksterrein. Uit deze periodes zijn tal van gebruiksvoorwerpen zoals pijlpunten, stekers en schrabbers gevonden die voor meer dan de helft vervaardigd zijn uit een brede waaier aan exotische grondstoffen, waarvan de vindplaatsen op zo'n 40 tot 70 km van de site liggen. Dit getuigt van een goede toegang tot verschillende grondstoffen en van een vlotte mobiliteit van de mensen tijdens deze periodes.

Er is één grondspoor uit het neolithicum teruggevonden. Het gaat om een cirkelvormige haardkuil met een dik pakket houtskool waaronder een *in situ* brandlaag te zien is. De analyse van de houtskool toont aan dat er vooral hazelaar en wat eik is verbrand in de kuil. Een radiokoolstofdatering dateert het spoor tussen 2287-2050 v. Chr. De precieze functie van de kuil is vooralsnog ongekend.

Doorsnede op de neolithische haardkuil. Rechts is de *in situ* verbranding te zien.

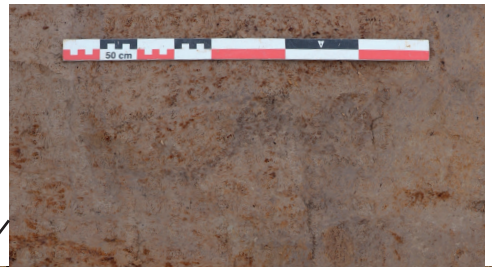
Karolingische periode: het fragiele en harde bestaan van een kleine gemeenschap

De opgraving heeft verschillende sporen uit de Karolingische periode blootgelegd: twee kleine gebouwtjes, een graf, wat kuilen en een poel. De vondsten zijn wellicht aan het einde van de 9de eeuw te situeren.

De opvallendste vondst uit deze periode is een graf waarin op twee verschillende tijdstippen personen zijn begraven. Op het diepste niveau zijn resten gevonden van drie verschillende individuen. Het botmateriaal zelf is verdwenen en heeft ook geen afdruk nagelaten in de bodem waardoor enkel de tanden wat beperkte informatie geven over de overledenen. Het graf is gedolven voor een (oudere) volwassene en een jongvolwassene. De tanden zijn gevonden binnen de verkleuringen van een houten kist van slechts 55 cm breed. Dit betekent dat de lichamen op elkaar in het graf lagen. Aan het hoofdeinde van het graf is een baby gelegd. Op basis van de afmetingen van het lijksilhouet was het kind tussen de nul en drie maanden oud op het moment van overlijden. De baby was in dezelfde kist bijgezet als de jongvolwassene en de oudere persoon. Mogelijk is een van de volwassenen een moeder die samen met haar kind overleden is in het kraambed.

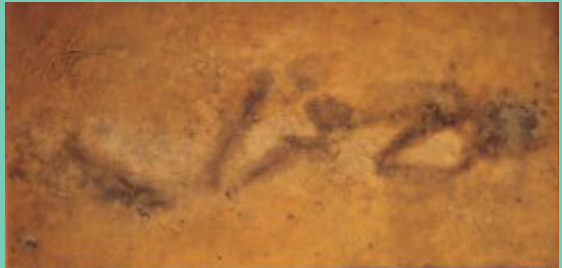
Rechts: Het lijksilhouet van een baby.

Onder: Opname van het meervoudige graf. De begraving van twee personen situeert zich aan de linkerkant van het graf. De aflijning van de kist is duidelijk zichtbaar.

Wat is een lijksilhouet?

Skeletten bestaan uit organisch materiaal dat door de inwerking van allerlei omgevingsfactoren na verloop van tijd vergaet. In bepaalde gevallen ontstaat er door dit degeneratieproces een bodemverkleuring die precies dezelfde

Zeer goed bewaard lijksilhouet uit Elp (Nederland). ©<https://erfgoed.groningen.nl/geschiedenis-van-groningen/>

vorm aanneemt als het vergane skelet. Deze verkleuring wordt een lijksilhouet genoemd en kan soms nog informatie geven over het lichaam nadat al het bot is vergaan.

In dezelfde kuil, maar wellicht op een later tijdstip, is een jongvolwassene bijgezet. Dit graf ligt een stuk minder diep, wat impliceert dat men wou begraven in de onmiddellijke nabijheid van het andere graf zonder daarbij het risico te lopen om het te verstoren. De persoon was tussen 14 en 17 jaar oud op het moment van overlijden en is begraven op de rug met het hoofd in het westen, in lijn met de christelijke traditie. Aan de slijtage van de tanden is te zien dat het individu meerdere perioden van fysieke stress heeft gekend tussen de leeftijd van 1 en 6 jaar, waarbij de stress op het lichaam voldoende groot was om de normale groei en ontwikkeling te onderbreken. Dit kan wijzen op perioden van (langdurige) ondervoeding of infectieziekten.

Detail van de tweede bijzetting in het graf. Van het skelet rest niet veel meer dan de tanden. De verkleuring van het bot geeft evenwel nog informatie over de positie waarin het lichaam is begraven.

Er zijn geen voorwerpen aangetroffen in de graven, wat het moeilijk maakt om de ouderdom van het graf te bepalen. De slechte bewaring van het bot en de tanden maakte radiokoolstofdateringen van de skeletresten onmogelijk. Een stukje houtskool uit de opvulling van de grafkuil leverde een datering op tussen 670-830 n.Chr. Aangezien dit een indirecte datering is, moet het graf dus na 670 n. Chr. gesitueerd worden.

Luchtbeeld van het 10de-eeuwse erf. Op de plaatsen waar putjes gegraven zijn, stonden de wandpalen van de boerderijen.

10de eeuw: de oprichting en uitbouw van een boerderij

In de 10de eeuw bouwde men een boerderij waarrond een grote rechthoekige gracht werd gegraven. Over een periode van meer dan 100 jaar is de gracht vier keer opnieuw aangelegd. Soms is de gracht enkel opnieuw uitgegraven, soms werd het erf wat vergroot. In de loop van de 10de eeuw is op de plaats van het eerste huis een nieuwe boerderij gebouwd van 12 m lang en 10 m breed. Binnen de afbakening van de erfgracht liggen naast de hoofdgebouwen nog verschillende zespalige bijgebouwtjes. Een houtskoolrijke kuil met veel fragmenten metaalslakken gelegen binnen een klein gebouw vormt een bewijs voor kleinschalige smidseactiviteiten op de site.

Medewerkers van SOLVA staan op de palen van het jongste gebouw.

Medewerkers van SOLVA staan op de palen van het oudste gebouw.

Ook buiten de afbakening van het erf zijn er restanten van gebouwen gevonden. De brede chronologische spreiding van de vondsten maakt het moeilijk om deze gebouwen te situeren tegenover de gebouwen van het erf. Er is één gebouw dat dateert tussen het laatste kwart van de 10de en het midden van de 11de eeuw. Dit kan er op wijzen dat op het moment dat het erf werd bewoond, ook buiten de omgrachting gebouwen stonden.

0 2 cm

10de-eeuwse fibula's uit de poel. ©Dirk Wollaert

Aan de buitenzijde van het erf ligt een grote poel van minimaal 36 x 18 m die heel wat vondsten bevatte uit de 10de eeuw. De opvallendste zijn twee fibula's of mantelspelden, een breed verspreid kledingaccessoire in deze periode.

Doorsnede op de 10de-eeuwse poel. In de opvulling zijn pakketten houtskool en verbrande leem te zien.

12de eeuw: verder zetten van het boerenbedrijf

Na de bouw van verschillende boerderijen tijdens de 10de eeuw wordt de bewoning nadien archeologisch gezien een stuk minder zichtbaar in de bodem.

In de 12de eeuw wordt het rechthoekige perceel nog twee keer opnieuw aangelegd. Hoewel er geen restanten van gebouwen zijn gevonden, wijst dit er op dat de rechthoekige gracht in deze periode nog steeds zijn afbakende functie had. Nochtans wijzen de talrijke greppels en kuilen er op dat het erf met zekerheid bewoond was in deze periode. Dit is een indirect bewijs dat op dat moment de bouwwijze van de gebouwen zodanig is veranderd dat ze niet langer sporen achterlaat in de ondergrond. Tot dan bouwde men in onze streken huizen door houten palen in te graven in de grond die nadien door hun verkleuring in de bodem zichtbaar blijven voor archeologen. Het gebruik van stiepen of een ondiep ingegraven liggende funderingsbalk zorgt ervoor dat de gebouwen geen afdruk meer nalaten in de bodem, waardoor ze niet langer zichtbaar zijn voor archeologen.

Op het erf zijn talrijke sporen uit de 12de eeuw aangetroffen. Het gaat vooral om grote kuilen, vaak gevuld met pakketten met verbrande leem en houtskool. De functie van deze kuilen is voorsnog niet gekend. Er is een onderlinge fasering te zien, wat er op wijst dat de bewoning in deze fase zeker niet kortstondig is geweest.

Net buiten de afbakening van het erf is, net zoals in de voorgaande periodes, een poel gegraven. De analyse van de botanische resten wees uit dat de poel een lange tijd heeft opengelegen en gefrequentieerd werd door vee. De zeer lage aantallen boompollen duiden er op dat de poel in een open, sterk antropogeen landschap lag.

Links: Een trotse medewerker van SOLVA toont een 12de-eeuwse kogelpot (kookpot).

Onder: Doorsnede van één van de talrijke 12de-eeuwse kuilen.

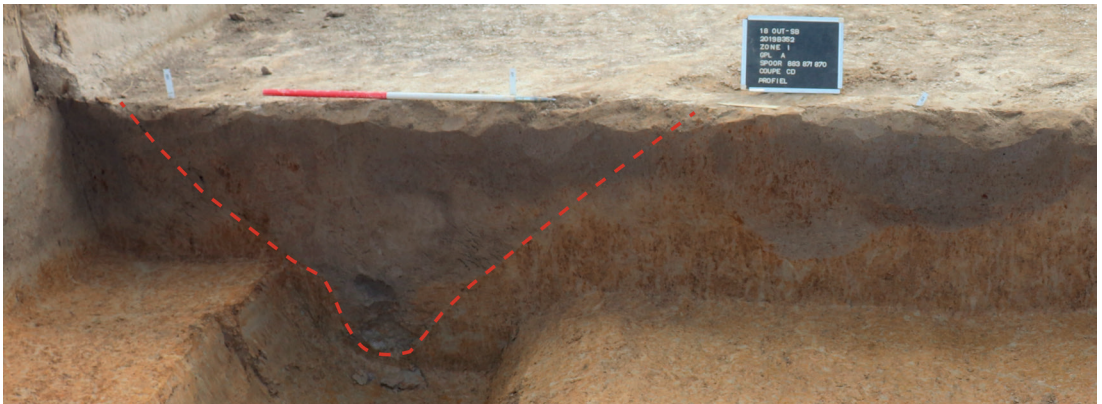

12de-13de eeuw: artisanale activiteiten op de boerderij

De laatste fase die gebruik maakte van het perceel als afbakenende entiteit, is te situeren in de 12de – 13de eeuw. In deze periode lijken de bewoners een heel andere ruimte te gebruiken dan men tot dan toe had gedaan. De erfgracht wordt in deze periode voor een laatste keer opnieuw aangelegd en er wordt een bijkomende opdeling gemaakt.

Tegen de noordelijke sleufwand bevinden zich ook twee parallelle grachten met V-vormige uitgraving die een stuk dieper uitgegraven zijn dan de grachten van het erf. Hoewel deze V-vormige grachten parallel lopen, zijn ze niet gelijktijdig. De specifieke vorm van de grachten kan op een defensieve functie wijzen, in tegenstelling tot de andere fases met grachten die een eerder afbakenende functie hadden.

Het uitgraven van de omgrachting impliceert dat het erf nog bewoond was, maar net als in de 12de eeuw zijn er geen gebouwen gevonden tijdens het archeologisch onderzoek.

Doorsnede op een V-vormige gracht.

Zone met kuilen, de donkere vlekken, uit de 12de-13de eeuw.

Uit deze periode zijn talrijke kuilen teruggevonden, die soms verbonden zijn door greppeltjes. Op de bodem van verschillende kuilen lag een organisch bandje of pakket. Het onderzoek hiervan toonde aan dat de nederzetting in een open landschap lag, dat al grotendeels in cultuur was gebracht. Aanwezige woeste gronden hadden vermoedelijk het uiterlijk van schraal grasland waarbij de aanwezige bomen onder intensief beheer stonden. Op de site werd vee gehouden, dat deels graasde op de schrale graslanden in de omgeving en

Strijkglaz

In de kuilen is veel afgedankt huishoudelijk afval gevonden. Gebruiksgoederen die geen nut meer hadden zoals gebroken aardewerk, werden gewoon weggegooid, veelal in kuilen die hun primaire functie verloren hadden. In één van de kuilen is een fragment van een strijkglas gevonden. Strijkglaz zijn massieve glazen schijven van 7-11 cm diameter en 2,3-4,1 cm hoogte. Zoals de naam doet vermoeden werden ze gebruikt om plooiën uit kleren te strijken. Door de wrijving tussen het glas en het textiel liep de temperatuur op, wat hielp bij het glad maken van de kledij. Strijkglaz ontstonden in de vroege middeleeuwen, en bleven tot in de 19de eeuw in gebruik.

Fragment van een strijkglas gevonden te Outer Stuypenberg

Twee intacte strijkglaz gevonden te Oudenaarde Tussenbruggen. ©Dirk Wollaert

wellicht deels werd gevoerd met hooi uit beekdalgraslanden. Hoge percentages graanpollen wijzen op intensieve akkerbouw, waarbij broodtarwe vermoedelijk het meest belangrijk was. Daarnaast verbouwde men gerst, rogge, spelt en vermoedelijk haver. Peulvruchten, waaronder duivenboon, erwt en voederwikke waren eveneens van belang. Op de site lagen vermoedelijk moestuinen, waar dille of venkel groeiden en stonden enkele fruitbomen, onder andere pruim en peer.

Vroegmoderne tijd: evolutie naar grasland

Op de kaarten van Ferraris en Villaret zijn op de plaats van de opgraving verschillende erven en huizen afgebeeld langsheen de Stuypenberg. Het grootste gedeelte van het onderzoeksgebied is als grasland weergegeven. Er is met uitzondering van enkele kuilen en grachten uit de 18^{de}

Het onderzoeksterrein geprojecteerd op de kaart van Villaret (1745-1748). ©AGIV

Het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart. ©AGIV

eeuw niets teruggevonden in het archeologische record dat terug te koppelen is aan deze kaarten. De beide kaarten tonen de Stuypenberg en de huidige Kerkstraat. De opvallende bocht in de Stuypenberg is in tegenstelling tot op de Ferrariskaart, niet weergegeven op de Villaretkaart. Dit zou er kunnen op wijzen dat de Villaretkaart deze plaats schematischer weergeeft.

Getuigenissen van een geweldig verleden?

De jongste structuur op de site bestaat uit een lange verbinding met meerdere halfcirkelvormige uitstulpingen van ongeveer 3 x 3 m. Mogelijk is dit het resultaat van een stellingpost uit WO I of WO II. Er zijn enkele getuigenissen over schermutselingen zowel aan het begin van WO I als van WO II, maar in geen van beide gevallen is er zekerheid over een stellingname op het terrein. Er zijn geen vondsten die een aanwijzing kunnen geven over de ouderdom.

Luchtfoto waarop de halfronde uitgravingen zijn aangeduid met een zwarte pijl.

Herlinckhove

Voor het einde van het Ancien régime behoorde Outer tot het dorp Herlinkchove. Het oorspronkelijke ‘domein van St-Amand’ vormde een heerlijkheid met eigen kerk. In de 9de eeuw was het een eigendom van de abdij van Sint-Amand in Elnone. Er lijken op de historische kaarten verschillende veldwegels te lopen van de toponiemen “Klein Herlinkchove” en “Herlinckhove” richting de site aan de Stuypenberg. Van het domein van de Abdij van Sint-Amand is geweten dat het in de 9de eeuw ongeveer 325 ha groot was en bestond uit 22 *mansa*, van elk 12 bunder (ongeveer 14,7 ha). Misschien is de opgegraven boerderij wel in relatie te brengen met één van de abdij afhankelijke hoeses.

Het projectgebied ten opzichte van het toponiem ‘Klein Herlinkchove’ op de Atlas der buurtwegen ca 1841 ©AGIV

Colofon

Archeologiebrochure 14

Deze uitgave kwam tot stand naar aanleiding van de archeologische opgravingen aan de Stuypenberg in Ninove. Het onderzoek is uitgevoerd door SOLVA tussen in het voorjaar van 2019 in het kader van de realisatie van een hockeyveld en clubhuis, in opdracht van de stad Ninove.

Tekst: Archeologische dienst SOLVA
Alle illustraties © SOLVA, tenzij anders vermeld

Contactadres:
Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA
Gentsesteenweg 1B
9520 Sint-Lievens-Houtem
archeologie@so-lva.be

Download de SOLVA-Archeologierapporten en artikels via <http://www.so-lva.be>

Volg ons op facebook: <https://www.facebook.com/SolvaDienstArcheologie/>

D/2022/12.857/5

